

Bíró Csilla

ESTERHÁZY PÁL NÁDOR HATALMI REPREZENTÁCIÓJA KÉT RÉGI NYOMTATVÁNY TÜKRÉBEN*

Az utóbbi években a tudományos világ egyre szélesebb körét kezdte foglalkoztatni Esterházy Pál személye, politikai és művészeti tevékenysége. Ennek a sokrétű érdeklődésnek köszönhetően egyre több, Esterházyhoz íródott vagy róla szóló művet vizsgáltak, elemeztek és tártak fel az elmúlt években.¹ Ennek ellenére maradt még bőven Esterházy Pállal kapcsolatos akár kéziratossá, akár nyomtatott kiadvánnyal való forrás. Ezekből szeretnék két olyan régi nyomtatványt bemutatni, melyeket a szerző személyén és a hasonló tárgyon kívül az impresszumadataik azonossága is összeköt. A kompozíciók nem ismeretlenek a szakirodalomban, tüzetesebb elemzésükre azonban mindeddig nem került sor. Tanulmányomat az első lépésnek szánom a két dicsőítő mű részletes elemzéséhez: a szövegek olyan átfogó bemutatására törekedtem, amelynek olvasása során világossá válik tematikájuk és irányultságuk, azonban számos részletesebb forrásfeltáró elemzés, illetve a művekhez kapcsolható levéltári kutatások még váratnak magukra.

Mindkét nyomtatvány megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában, pontos bibliográfiai leírásuk a következő:²

[Csete István], *Affectus universorum statuum et ordinum regni Hungariae, quos excellentissimo d. d. comiti Paulo Esterhasi, votis concordibus regnicolarum neo-electo regni Hungariae palatino demississimo affectu repraesentat academia Tyrnaviensis anno, quo Paulus Esterhasi, perpetuus in Galanta, XIII. Iunii, in festivitate Sancti Antonii confessoris, electus cum voto palatinus. Tyrnaviae, Mathias Srnenski, [1681], 4, 36 p.* – RMK II 1488.

[Csete István], *Duodecim Stephani heroes Hungariae. Excellentissimo domino domino comiti Paulo Esterhasi de Galantha etc. neo-palatino. Inscripti ab ... rhetoricae Tyrnaviensis iuventute... Excudebat Tyrnaviae Typis Academicis Mathias Syrnensky, [1681], 4, [4], 60 p., 1 rézmetszet* – RMK II 1490.

Az impresszumadatok azonossága mellett a két kiadvány feltételezett szerzője is ugyanaz. Bár egyik nyomtatvány sem tartalmazza Csete István nevét, Szabó Károly és Carlos Sommervogel is őt tartja a művek szerzőjének.³ Csete István⁴ jezsuita prédikátor a Nyitra megyei Vágsellyén született 1648-ban. 19 évesen lépett a jezsuita rendbe, tanulmányait Trencsénben és Bécsben végezte. Csete állomás-

helyei között szerepelt Kassa; Nagyszombat, ahol oktatási feladatokat is vállalt; 1685-től 1700-ig Kolozsváron hitszónok és gyóntató, majd 1701-től 1718-ban bekövetkezett haláláig újra megfordult Nagyszombatban, majd Győrben és Sopronban. Prédikációinak egy része nyomtatásban is megjelent fiatalabb rendtársa, Gyalogi János gondozásában.⁵ Ezen felül mintegy harminchat kötetnyi prédikációja kéziratos formában maradt, lappang vagy elveszett. Csete életművéből elsősorban a prédikációira irányulnak kutatások, amelyek Gábor Csilla⁶, Knapp Éva⁷, Balla Lóránt⁸, Lukácsy Sándor⁹ és Tüskés Gábor¹⁰ nevéhez köthetők.

Az *Affectus universonum statuum et ordinum regni Hungariae*, azaz *Magyarország rendjeinek ragaszkodása* című mű Esterházy Pál nádorrá választása alkalmából jelent meg. Ez a kompozíció (a továbbiakban *Affectus*) szinte teljességgel ismeretlen a szakirodalomban, elemzésére mindeddig nem került sor. Tanulmányommal ezen hézag pótlásához szeretnék hozzájárulni.

Az *Affectus* negyedrért méretű, 34 oldal terjedelmű illusztrálatlan kötete heterogén szövegcsoporthoz tartozik: hét lapidáris stílusú, azaz a római feliratokra emlékeztető rövid, tömör mondatokból álló költeményt, hat horatiusi ódát és egy disztichonos költeményt tartalmaz.¹¹ A szöveg törzsét a lapidáris stílusú szövegrészek alkotják, ezekben Magyarország rendjei (a főpapok, bárók, köznemesek és polgárok) és társadalmi csoportjai (a vitézlő rend és a köznép), valamint a nagyszombati egyetem közössége, mely minden rendet magában foglal, rójak le tiszteletüket az új nádor előtt.

A szövegcsoporthoz értelmezése több szempontú megközelítést igényel: történelmit,

jogit és irodalmi. Mi volt az 1681-es nádorválasztás történelmi előzménye? Mit jelentett a nádori tisztség a korabeli politikában? A dicsőítéshez milyen költői eszközöket használt a kötet összeállítója?

Wesselényi Ferenc halála óta, azaz 1667-től a nádori tisztség betöltetlen maradt. I. Lipót magyar király kísérletet tett a Magyarországot irányító központi kormányzótanács létrehozására, ezért 1673-ban a magyar rendi alkotmány felrúgásával és a nádori intézmény megszüntetésével kormányzóságot – guberniumot – állított fel. Az ország teljhatalmú kormányzójává pedig Ampringen Gáspárt, a Német Lovagrend nagymesterét nevezte ki. I. Lipót intézkedése egyfelől a lelepleződött Wesselényi-féle összeesküvés retorziója volt, másfelől kísérlet a magyar állam beolvasztására a Habsburg Birodalomba. Ampringen kormányzása gyászos időszak a magyar történelemben: folytatódott a legvagyonosabb nemesi családok elleni koncepciók perek, újult erővel zajlott a protestantizmus üldözése. A gubernium Ampringen halálával 1677-ben ért véget. 1680-ban I. Lipót a kedvezőtlen politikai körülmények hatására tizenkilenc év szünet után 1681-re országgyűlést hívott össze, ahol egyéb kedvezmények mellett visszaállította a nádori tisztséget.¹²

A „gyászévtizednek” nevezett, körülbelül 1670-től 1681-ig tartó szakaszt az 1681-es soproni országgyűlés zárta le, amely a magyarországi rendek jogainak visszaállítását hozta el. A restauráció egyik sarkalatos eseménye a nádorválasztás volt, melyről korabeli forrásunk, a Habsburg-hű Johannes Probst ír 1682-ben Bécsben megjelent *Comitiologia Hungarica Semproniensis* című művében.¹³ A 156 oldalnyi latin nyelvű szöveg a soproni

országgyűlés eseményeit mutatja be időrendi sorrendben. A nádorválasztásra az országgyűlés első szakaszában került sor, mivel az ország rendjei megtagadtak minden további együttműködést, amíg nincs nádoruk. Probst beszámolója részletesen kitér a nádori méltóság feladatköreire, a nádorválasztás menetére, a titkos szavazásra, a jelöltek számára és személyére, valamint közli az új nádor, Esterházy Pál esküjét.¹⁴ Az ország lakosainak a várakozását, majd örömét jól illusztrálja a kötet vonatkozó részlete: „Amikor a teremből távoztak az emberek, úgy tűnt, hogy a boldogság szelleme mindenféle korú és nemű magyart a hatalmába kerített. A versengve gratulálók kiáltása és taps hallatszott mindenfelé az utcákon, és főként az elővárosi vendéglőkben. Mindannyian úgy gondolták, hogy a legfőbb tisztségét kapta vissza a haza a visszatérhetési jog értelmében. Kitörőbb lelkesedéssel örültek az úgymond új méltóságnak azok, akik annak idején nem ismerték el a magyarok élén álló kormányzókat. A múlt eseményeiben járatlannak lévén nem tudták, hogy a nádori tisztség az előző században és ebben a mi századunkban, I. Ferdinánd, I. Miksa és I. Rudolf király alatt többször is szünetelt, a hivatalt a király döntése alapján a főpapok és a bárók rendjéből helyettesítették. Az évkönyvekben összesen tizenhét nádorhelyettest és helytartót számlálhatunk össze. Végül lakomákkal és bőségesen megterített asztalokkal, szívélyes vendégszerződésekkel, nemes boroktól habzó kupákkal mondtak köszönetet a nagylelkű atyának – azaz I. Lipótnak – jóindulatáért.”¹⁵ Probst a szöveg több pontján is hangsúlyozza, hogy a nádori méltóság ősi magyar tisztség.

Pontos az értesülése, mivel a nádori tisztséget, mely fennállása óta az országos méltóságok

legfőbbike, Szent István király alapította. Bár a tisztség jogköre az évszázadok alatt többször is változott, az ország emblematisztikus méltóságát és a rendi jogok őrzőjét jelentette. Jogkörét szabályozó törvény az úgynevezett nádori cikkek, keletkezési ideje 1485-re tehető.¹⁶ A nádor legfőbb feladatkörei: ha az uralkodónak nincs örököse, a nádoré az első szavazat joga királyválasztáskor; kiskorú király esetén a nádor a gyámja; a király távollétében vagy kiskorúsága esetén a nádornak joga van országgyűlést összehívni; háborús helyzetben vagy szükséghelyzetben a nádoré a főkapitányi hatalom az országlakosok megvédelmezése céljából; az országlakók közötti egyenetlenségek esetén a nádor feladata a közvetítés; a király és az országlakók közti nézeteltérések esetén is a nádoré a közvetítő feladat; ha a király valamilyen okból kifolyólag nem tudja vagy nem akarja a követekeket fogadni, a nádor feladata azok meghallgatása; a király elleni panaszokat a nádorhoz kell felterjeszteni; bármely országlakóval szemben bírói jogköre van; a király távollétében a király helytartója. 1608-ig a mindenkor uralkodó szuverén döntése volt, hogy kit választott nádornak. 1608-ban került sor az első nádorválasztó országgyűlésre, a nádorválasztás módját az 1608-as 1–3. törvénycikk szabályozta, melyet a későbbiekben a Habsburg uralkodókkal ismételtelen megerősítettek. Ennek ellenére 1667 és 1681 között jogszerűtlenül betöltetlen maradt a nádori tisztség.

Az *Affectus* a soproni országgyűlés intézkedéseire fűzött nagy várakozásokat és reményeket tükrözi, mindvégig hangsúlyozva lojalitását az uralkodóhoz, I. Lipóthoz. Az új nádort dicsőítő költői eszközeit három nagy halmaz szerint csoportosítottam, ezekből a harmadikat szeretném részletesen bemutatni.

Az első a biblikus mitizáció: nemcsak valóságos, hanem világi témájú művekre is jellemző.¹⁷ A bibliai hivatkozások, párhuzamok alkalmazásának egy sajátos módja, amely során valamilyen hasonlóság alapján a kortársakra vonatkoztatott bibliai párhuzamok vagy nevek jelentéstöbbletet kölcsönöznek a műnek. Az *Affectus*ban ennek legnyilvánvalóbb példája Esterházy Pál azonosítása Pál apostollal.

A második a dicsőített személy címerlemeinek felhasználása, azaz a címerben szereplő élőlény vagy tárgy sajátosságainak azonosítása a dicsőített személlyel. Az *Affectus* szövegei lépten-nyomon építenek erre az azonosságra. Az Esterházy-címerben látható griff, szablya és rózsa, illetve az I. Lipót címerében szereplő sas és hátsó lábain álló oroszlán az előszóval kezdve szinte minden szövegegyesben helyet kap.¹⁸ Nem hiányzik a biblikus mitizáció, a címerelemek és egy szójáték kombinálása sem, erre egy rövid példát hoznék a mű előszavából: „az oroszlán Júda törzsből [azaz Krisztus] hatalma által Pál apostol az összes nép tanítója [doctor gentium] lett; az oroszlán vezetésével [I. Lipót címerállata] Esterházy Pál az összes nép vezetője lett [ductor gentium]”.¹⁹

A harmadik a méh-metaphora alkalmazása a monarchikus állam megjelenítésére. A korabeli társadalomábrázolások, uralkodói tükrök gyakori eleme, a társadalom antropologikus szemlélete – ahol az uralkodó a fej, a különböző társadalmi csoportok a testrészek – hiányzik az *Affectus*ból. Ehelyett a méh-metaphorával találkozunk, azaz a szerző a méhek államát az emberi társadalomra vonatkoztatja. A méhek társadalommal való azonosítását az előszó markánsan hangsúlyozza: „Siessetek, gyerekek, térjetekek vissza, repüljetekek haza bolyon-

gó méhecskék száműzetésekből, siessetek a virágokhoz, a régi illatokhoz, koszorúval díszítsétek házatokat, üdvözljétek, dicsőítsétek atyai isteneiteket, örvendeztetek, énekeljetekek, táncoljatekek, kürtöljetekek új várfalaitokon, köszöntsétekek a béke csókjával a baráti hazát, a királyt és a király jobb kezét, a nádort. Most már készítekek mézet, és az egyetértés édes-ségében szorgosan dolgozzatekek, szeressétekek és hallgassatekek meg a királyotokat, a népességet és az örömet sokszorozzatekek meg, készítecekek mindenfelé lépecekek, és töltsétekek meg azokat!”²⁰ De a mű más pontjain is szerepelnekek a méhekek.²¹

Az *Affectus* előszavának folytatása utal az Arisztaiosz-mítoszra²² egy idézettel Ovidius *Fastijának* I. könyvéből (363–364. sor), a részletben Arisztaiosz elsiratja elpusztult méheiteket. Az ez után következő disztichon feltehetőleg a kötet összeállítójának parafrázisa: „Örvend Arisztaiosz, mert az újraéledt méhrajok újra felépítettekek a régi lépececekek.” Arisztaiosz görög félisten, Apollón fia, kultúrhérosz, az emberiség jötevője, aki megtanította az embereknek az állattenyésztést és a méhészetet. Méheiteket egy nap elpusztította valaki. Az elkeseredett Arisztaiosz egy jóslatból tudja meg, hogy így állt rajta bosszút Orpheusz, amiért hitvese, Eurüdiké egy mérgekskigyóra lépett és elhunyt, miközben Arisztaiosz elől menekült. Arisztaiosz engesztelőáldozatot mutat be Orpheusznak és Eurüdikének. A feláldozott borjakekből pedig – mintegy jelezvén, hogy áldozatát elfogadták – méhekek özönlenekek elő.

Az *Affectus* előszavában Arisztaiosz említése mellett két részlet olvasható az *Aeneis* VI. énekekből. Az Aeneas alvilágjárását feldolgozó VI. ének első részlete (274–280. sor) a közelmúlt csapásaira irányítja a figyelmet:

„És a bejárat előtt, ahol épp kezdődik az Orcus,
ott ül a Gyász, ott marja magát kínozza a Kétség,
ott a homály-arcú Járványok, a zsémbes Öregkor
s ott a komisz Nyomor is, meg e Félelem is, meg
a bűjtő

Éhség – rémteli szörnylakok – s a Halál meg a
Balsors.”²³

A második részlet a jövőbe vetett hitet, az or-
szág felemelkedésének reményét fejezi ki:

„Hogy mindez megvolt, s felajánlták már
adományuk,

nyílik csak meg az út a vidám berkeknek
örökzöld,

bűbájos mezejére, amerre a boldogok élnek.

Bővebben bíborlik a balzsamos éter is erre,

más a nap is, mely süt, más csillag csillog az égen.

Pár árny épp a porond pázsitján edzi a testét,

Aztán, játszva a rőt homokon, versenyt
vetekednek;

Míg más táncot lejt, lábát lendítve a dalra.

Itt ül a fennkölt Thrák Dalos is, hosszú

köponyegben,

Pengeti hét húrú lantját, melyhez hol az újja,

Hol meg a szín-elefántcsont vessző vége a
szerszám.”²⁴

Tehát az *Affectus* alapkonceptiójának ötletét a római irodalom aranykorának gondolatvilágában kereshetjük. A kora újkorban is töretlen népszerűségnek örvendő Vergilius legismertebb műveiben, a *Georgicá*ban és az *Aeneis*ben is szerepelnek a méhek. A *Georgica* IV. könyve a méhészkedés legfontosabb tudnivalóit foglalja össze. A kifejezetten optimista, derűs atmoszférájú szöveg a méheket több helyütt is az emberekre vonatkozó kifejezésekkel, jelzőkkel, a politikából és a

katonaéletből vett metaforákkal illeti. Ezzel Vergilius célja, hogy a római államra és annak erkölcsiségére irányítsa a figyelmet. A méheknek szervezett társadalmuk van, utódaikat közösen nevelik, szigorú törvények szerint élnek, törekvők. Vergilius – akinek különös szeretete a méhek iránt azzal magyarázható, hogy apjának méhese volt – hangsúlyozza szorgalmukat és munkamegosztásukat. A testi örömök nem torzítják el viselkedésüket, jellemző tulajdonságuk, hogy szorult helyzetükben még igyekvőbbén dolgoznak rajuk előrejutásáért. Ha két méhraj között harcra kerül a sor, királyukat az életük árán is megvédi. Jegyezzük itt meg, hogy az ókortól kezdve a méhkirálynőt hím-neműnek tartották, csak a 18. században derült fény a tévedésre.²⁵

A *Georgicá*ba beillesztett ekphraszisszal, Arisztaios és Orpheusz történetével Vergilius a méhek isteni szférával való kapcsolatát és újjászületését mutatja be. A *Georgica* méhekről szóló része és annak tágabb értelmezése, a méhtársadalom bemutatása különösen alkalmas arra, hogy átmenetet képezzen az *Aeneis* emberi sorsainak ábrázolásához. Az *Aeneis*ben három helyen fordul elő olyan eposzi hasonlat, amelyben a szerző a sürgölődő csoportosulásokat méhekhez hasonlítja. Az I. könyvben az új várost építő karthágóiak szorgoskodását hasonlítja a méhekhez:

„Jár-ke a tyrusi nép fűgén: egy rész falat épít,
várat emel, másnak kősziklát tol keze közben...

Mint a virágos rét kora-nyári napos derűjében
fárad a sok méh, míg a faj ifju szülötteit ott künn
útra bocsátja, vagy szirupos nektárt nyom a lépbe
és teli tölti a sejt kamrát zamatos szíromízzel,
vagy lesegíti a visszajövők terhét, a kasokból

– hadba verődve – herék tunya tömkelegét
kizavarván;
s lángol a munka, a méz balsamfüves illatot
áraszt.²⁶

A következő méh-hasonlat a VI. könyv híres alvilágjárásában található, és azokat a lelkeket jelöli, akik hamarosan új testet kapva jelennek majd meg az élők sorában:

„Aeneas ezalatt megpillant egy különálló,
dús, zizgő-lombú ligetet, kanyarában a völgynek:
itt, e szelíd tájon zúg át habjával a Léthé.
Népek, nemzetek ezreitől hemzseg fővenyágya;
mint a mezőn forró nyárban röpködnek a méhek,
mindenféle virágra, fehér liliomra leszállván,
úgy zümmögtek ezek, visszhangzott tőle a
zsombék.”²⁷

A méh-hasonlat után hosszú, az *Aeneisen* belül központi jelentőségű enumeráció következik mindazokkal a megszületendő római hősökkel és hírességekkel, akik nagygyá teszik a Római Államot.

A méhek harmadszori szerepeltetése az *Aeneis* VII. könyvében található. Az egyik szereplő által felfedezett, Apolló szent babérfáján csüngő méhraj az itáliai félszigeten letelepedni kívánó trójai nép jósjele:

„Hát e fa legtetejét – bámulva beszélem – a tiszta
Aetheren át, borzasztó dongással, sűrű méhraj
Lepte el egyszercsak, s egymásba akasztva a lábuk
Ott függött a fűzér viruló lombjába tapadva
Szólt is azonnal a jós: »Idegent látunk közelegni,
Hőst, hadakat, s onnan, honnét e raj, és e
vidékre,
Hogy tornyos várunkat majd leigazza
uralmuk.«²⁸

Az *Aeneis* említett részleteiben a méhek szerepeltetése egy-egy állam életének egy új, felemelkedő szakaszát jelképezi. Mi más lehetne a funkciója a méh-metaforának az *Affectus*-ban? A jezsuita szerző optimista hangvételű szövegének üzenete: az elmúlt évtized csapásai után, I. Lipót és az új nádor, Esterházy Pál vezetésével kezdődjön el egy olyan felemelkedő, prosperáló korszak, melyben a társadalom összes tagja egy méhrajként, közös akaratral fog majd össze és dolgozik az ország előrelépésén. Az *Affectus* szövege az uralkodói reprezentációval összhangban I. Lipót nagylelkűségére és Esterházy Pál alkalmasságára koncentrálnak, Magyarország rendjeit pedig lojális, együttműködő partnerként mutatja be.

*

Szintén 1681-ben jelent meg nyomtatásban a *Duodecim Stephani heroes Ungariae* című gyűjtemény, kiadási helye Nagyszombat, kiadója a nagyszombati jezsuita kollégium. A negyedré méretű, 60 oldal terjedelmű kötet a magyar történelem tizenkét István nevű alakjának történelmi forrásokon alapuló bemutatását, ódákat, valamint időmértékes verselésű csataleírásokat tartalmaz.

A kötet rézmetszetes díszcímlapja Esterházy Pál nádori dicsőségét ábrázolja,²⁹ metszője Domenico Rossetti³⁰, akinek a neve más egyéb nyomtatványok illusztrációin is feltűnik.

A kép felső harmadában Szent István király félalakja látható felhők között, az angyal hozta koronával. A kép középső harmadában egy diadalkapu-szerű építmény párkányán a szövegben szereplő tizenegy István nevű magyar hős szobor büsztje sorakozik, tizenkettediknek a már említett Szent István-ábrázolás

1. kép A *Duodecim Stephani heroes* díszcímlapja (RMK II. 1490, OSZK, Régi Nyomtatványok Tára)

tekinthető. A diadalkapu közepén, a kép fókuszában Esterházy Pál szobor büszkje kapott helyet, felette írásszalagban Claudius Claudianus-idézet, két oldalán különböző harci trófeák, győzelmi jelvények szerepelnek. A legalsó sávban, a szobor talapzatán címerek, feliratok, valamint az új nádor előtt hódolatukat kifejező arisztokraták alakjai láthatók.

A kép vertikális elrendezésének üzenete: az államalapító szent király védelmébe ajánlja az új nádort, Esterházy tevékenységét pedig Szent István szellemében képzelet el.

Az írásszalag szövege Claudius Claudianus Manlius Theodorus consulhoz írt panegyricusának részlete.³¹ Magyar fordításban: „Kövesse apja példáját a fiú, és adja tovább az unokának, a megszerzett tisztségnek mindig legyen örököse.” Az idézet utalás arra, hogy Esterházy Pál apja, Esterházy Miklós is betöltötte a nádori tisztséget.

A díszcímlap kivételével Csete kompozíciója magának Esterházy Pálnak a dicsőségére közvetlenül nem tér ki, ellenben egy olyan, tudatosan megszerkesztett toposzrendszer alkot, amelyen keresztül Esterházy Pál Istentől elrendelt helyét mutatja meg a magyar történelem folyamatában. Már maga a címválasztás sem véletlen: holott a dicsőítendő személy Pál keresztnevű, tizenkettő István elnevezésű magyar hősről szól a kötet. A kötet koncepcióját az ajánló sorokban fejt ki a szerző: a tizenkettes szám az apostolok száma, az István név pedig tisztelgés egyrészt államalapító királyunk előtt, másrészt mindazon István nevű királyok, hősök, hadvezérek, nádorok előtt, akik hűségükkel, hitükkel, bátorságukkal, leleményességükkel és hazaszeretetükkel az országért küzdöttek. Csete az ajánlásban céloz arra, hogy kötetének alapötletét egy má-

sik műből merítette: „Ha valakinek nem tetszene a folyamatosan ismétlődő István név, vagy a stílus változatossága, mindkettőben a nagy dicsőségű Habsburg-ház kilenc Lipótját követtük.”³² Az ötletadó mű feltehetően a *Nomenclatura Leopoldina symbolico emblematico anagrammatica duodecim marchionum archi- et ducum Leopoldorum in uno Augustissimo Romanorum Imperatore Leopoldo I. tricoronata* című emblémákkal illusztrált dicsőítő mű lehetett, melyet Matthias Ferdinandus Habreiner bécsi jogtudós szerzett I. Lipót Claudia Felicitas osztrák főhercegnővel való házasságkötése alkalmából, 1673-ban.³³ Kérdés, hogy Csete ajánló soraiban miért szerepel kilenc Lipót a tizenkettő helyett: a magyarázat erre a római szám hibás szedésében kereshető.

A *Nomenclatura Leopoldina* a Habsburg-dinasztia történetéhez köthető, valójában nem tizenkettő, hanem tizenhárom Lipót nevű személyiség dicsőítését tartalmazza, utolsóként magát I. Lipót császáret. A szerző azon reményét fejezi ki a dicsőséges ősök egybegyűjtésével, hogy ugyanennyire dicsőséges utódok származnak majd az uralkodói pártól. A különböző időmértékes versformákban íródott szövegek minden esetben egy-egy bibliai idézetből indulnak ki, s egy-egy rézmetszetes embléma kapcsolódik hozzájuk.

A koncepció egészének ötletén kívül Csete nem támaszkodott a *Nomenclaturára*. Ő az egyes hősökéről szóló elogiumokat nem időmértékes formában, hanem mind a tizenkét esetben lapidáris stílusban, azaz a római feliratokra emlékeztető rövid, tömör mondatokban írta.³⁴ Csete kompozíciója heterogén szövegcsoport: a lapidáris stílusú elogium után horatiusi ódában dicsőíti hőseit, illetve egyes

esetekben az óda után vagy helyett hexameteres vagy disztichonba szedett költeményben mutatja be az egy-egy István nevű hőshöz kapcsolódó meghatározó hőstettet, eseményt vagy csatát. Cseténél a díszcímlap kivételével a képi illusztrációk elmaradnak.

A tizenkét István nevű hőst Szent Istvántól kezdve időrendben sorakoztatja fel, az esetek többségében apró betűvel feltüntetve az adott szövegrészlet forrását. A tizenkét hős két hatos egységbe sorolható: az első egységet hat István nevű király, a másodikat hat István nevű államférfi vagy hadvezér alkotja. Tekintsük át vázlatosan, kiket vesz fel Csete a tizenkét hős soraiba, milyen állandó jelzővel illeti őket, majd nézzük, milyen forrásokra támaszkodik.

1. Szent István, államalapító királyunk, jelzője Sanctus, forrása Inchofer Menyhért *Annales ecclesiastici regni Hungariae* című egyháztörténete.

2. II. István magyar király (1101–1131), jelzője Terror, forrása Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades*; az elogiumon kívül egy hexameteres költemény található a Karas vagy Krassó patak menti csatáról (1127), amely a bizánciak győzelmével és a magyarok megsemmisítő vereségével zárult.

3. III. István magyar király (1147–1172), jelző: –; forrása Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades*.

4. IV. István magyar király (1133–1165), jelző: –; forrása Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades*.

5. V. István magyar király (1239–1272), jelzője Fortunatus, forrása Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades*.

6. Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király (1533–1586), jelzője Munificus,

forrása Istvánffy Miklós *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV.* című műve. Az elogiumhoz csatlakozik egy disztichonos költemény a gdanski háborúról.

A hat király után hat hadvezér és államférfi következik:

7. Báthori István országbíró, a várnai csata hősi halottja (?–1444), jelzője Fidelis, forrása Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades*.

8. Báthori István erdélyi vajda (1430–1493), az előző, a várnai hős Báthori fia, ő maga a győztes kenyérmezei csata hadvezére Kinizsi Pállal együtt, jelzője Caelebs, forrása Istvánffy, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV.* és Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades*. Az elogium után egy hexameteres költemény található a kenyérmezei csatáról.

9. Báthori István nádor (1480-as évek közepe – 1530), jelző: –; forrása Istvánffy, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV.*

10. Szapolyai István nádor, Szepes vármege főispánja, Szapolyai János apja (?–1499), jelzője Bellicosus, forrása Istvánffy, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV.*

11. Losonci István Temesvár kapitánya (?–1552), jelző: –; forrása Zsámboky János, *De expugnatione Temesvari.*

12. Esterházy István, Esterházy Pál őse, a várnai csata hősi halottja (?–1444), jelzője Purpuratus, ebben az egy esetben forrást nem ad meg Csete.

A nyitó darab, Szent István elogiuma a szent király alakjához kapcsolódó ismert toposzokat sorakoztatja fel: szerepelnek itt a születését megelőző csodás jelek; István mint második Mózes; országfelajánlása Szűz Máriának; illetve hangsúlyozza a szerző István király Máriatiszteletét, Rex Marianusnak nevezve a királyt; valamint felsorolja azokat a

megnevezéseket, melyeket Szent István vezetett be a Szűzanyával kapcsolatban: Magna Mater, Domina, Regina, Patrona Hungariae.³⁵

Csete forráshivatkozásai alapján megállapíthatjuk, hogy a korban hozzáférhető, közismert, nyomtatásban megjelent történeti munkákat használta. Nem célja a minél pontosabb történelmi hűség, forrásainak tartalmát, adatait átveszi. Szent István elogiumához kézenfekvő a jezsuita rendtárs, Inchofer Menyhért egyháztörténete, az *Annales ecclesiastici regni Hungariae*. II. Istvántól V. Istvánnal bezárólag Bonfini *Rerum Ungaricarum decades*-re támaszkodik. Báthory István elogiumától kezdve egészen Szapolyai István nádorig rendelkezésére állt a Habsburg-hű történetíró, Istvánffy Miklós műve, a *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, mely az 1490 és 1613 közötti időszak forrása. Losonci István temesvári várkapitány elogiumának forrása-ként pedig Zsámboky Jánost jelöli meg, azaz Zsámboky *De expugnatione Temesvari* című művét használta.

A kötet tizenkettedik, záró elogiuma Esterházy Pál ősenek, Esterházy Istvánnak dicsőítése. Ez esetben Csete nem hivatkozik forrásra. Mivel az egész mű éppen Esterházy István személyén keresztül kapcsolódik az újonnan nádorrá választott Esterházy Pálhoz, ezzel az elogiummal érdemes részletesebben is foglalkoznunk.

Esterházy Pál kortársai közt egyedülálló ambícióval és következetességgel törekedett arra, hogy családja presztízsének növelésére történelmi rangot adjon az Esterházy névnek. Ehhez elengedhetetlennek tartotta az ősi előkelő múlt dicsőségének felmutatását. Az Esterházy család a 17. század néhány évtizede alatt emelkedett a hercegi rangra, Esterházy

Miklós és fia, Pál a nádori méltóságot is megkapta. Ez a rendhagyóan gyors családi karrier készíthette Pált a család múltbeli dicsőségének feltárására, igazolására és bizonyítására, nemegyszer fiktív ősök felsorakoztatásával, illetve valóságos elődök rangjainak, életrajzi adatainak megváltoztatásával is. A család dicsőséges múltjának bemutatására a *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiae* című album szolgált, mely 1700-ban jelent meg Bécsben, Leopold Voigt nyomtatásában.³⁶ Ebben az ősgalériában hiába keressük a Csete összeállításában tizenkettedikként bemutatott Esterházy István nevű, a várnai csatában elesett hőst. Bár ide nem került be, a tizenkilenc évvel korábban megjelent *Duodecim Stephani heroes* számon tartja, és elogiumot szentel neki. Milyen forrásokból származhattak Csete információi?

Kevésbé került be a köztudatba az Esterházy család egy korábbi ősgalériája, az 1674-ben Bécsben, szintén Leopold Voigt nyomtatásában megjelent *Inscripti heroum nomina flores in trophaeo illustrissimae familiae Esterhasianae*, melyet Esterházy Pál nádor és Esterházy Orsolya legidősebb fiának, a Bécsben tanult és pappá szentelt Esterházy Miklós Antalnak ajánlott Marcellin Bautschner bécsi jezsuita.³⁷ A 28 lapnyi terjedelmű, negyedréti méretű nyomtatvány az Esterházy család tizenkilenc férfi őseit mutatja be a legendabeli, Attilától származó Pállal kezdődően, lapidáris stílusban, az egyetlen helyen hivatkozott Bonfinitől eltekintve forrásmegjelölések nélkül. Itt találjuk meg a szintén a Purpuratus azaz 'bíborba öltözött' állandó jelzővel ellátott Esterházy Istvánt, Esterházy Ferenc fiát, a várnai csata hőseit.³⁸ Purpuratus jelzője utalás arra, hogy nem a bíborcsiga által kibocsátott színezőanyag

változtatta öltözékét vörössé, hanem a csatamezőn harcolók vére festette be. Azonfelül, hogy részt vett a várnai csatában, s királyával együtt szenvedett hősi halált, sem Bautschner, sem Csete nem közöl róla egyéb adatot. Ha Bautschner munkáját Esterházy István kapcsán egybevetjük az Esterházy Pál által szerkesztett *Trophaeum*mal, a család hivatalos ősgalériájával, azt láthatjuk, hogy a *Trophaeum* hat István nevezetű családtagot is felsorakoztat. Ezek: XIX. sorszámmal Stephanus I. Estoras, 1146. év; LVIII. Stephanus II. Estoras, occubuit ad Mohacz cum rege Ludovico, anno 1526; LXVII. Stephanus III. Estoras, occubuit contra Turcas ad Agriam, anno 1595; LXXX. Stephanus IV. Estoras, perpetuus in Frakno, praesidii Papa supremus capitaneus, 1641; CLIV. Stephanus V. Estoras, comes perpetuus de Zolyom, 1690; CLXI. Stephanus VI. Estoras, 1698. Közülük azonban a szövegek tanúsága szerint senki sem vett részt a várnai csatában. Esterházy II. István ugyan elesett a mohácsi csatában, szintén királyával együtt, ez az esemény viszont több mint 80 évvel később történt, mint a várnai csata. Azonban ha a várnai, illetve a mohácsi csatában elesett Esterházy István felmenőit közelebről szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy az apa, II. Esterházy Ferenc; a nagyapa, Esterházy Miklós; a dédapa, II. Esterházy György; az ükapa, II. Esterházy András mind Bautschnernél, mind a *Trophaeumban* megegyezik. II. Esterházy György esetében még az évszám és a felirat tartalma is egyezik: *Trophaeum*: „Georgius Estoras belli dux, occubuit contra Turcas ad Nicopolim sub Sigismundo imperatore et rege Hungariae anno mille-trecenti-nonaginta-sex.”³⁹ Bautschner: „Georgius Andreae fil. Eques. [...] occubuit in praelio ad Nicopolim

circa annum Domini 1396. sub Hungariae rege Sigismundo, eodemque imperatore Romanorum.”⁴⁰ Azaz Esterházy György a nikápolyi csatában esett el 1396-ban, Zsigmond király és császár katonájaként.

Ez az egy példa a személyes adatok, események megváltoztatására, illetve a mohácsi csata előtérbe kerülése a *Trophaeumban* a várnai csatával szemben számos, továbbgondolásra érdemes kérdést vet fel, melyek megválaszolása egy másik részletes, forrásfeltáró tanulmány feladata lesz.

Most hadd zárjam a *Duodecim Stephani heroes* bemutatását azzal a bibliai példázattal, amely Csete művét mintegy keretbe foglalja, s amely kijelöli az újonnan megválasztott nádor feladatát.⁴¹ Ez a Máté-evangélium 13. fejezetének 1–23. verse, vagyis a magvető példázata, melyet Csete mind a Szent István, mind az Esterházy István-elogiumba, azaz a nyitó és a záró elogiumba beépített. A példázat vonatkozó részlete így hangzik: „Kiment a magvető vetni. Amint vetett, némely szem az útszéltre esett. Jöttek az égi madarak és fölcsipegették. Más mag köves talajba hullott, ahol nem volt mélyen a földben. Amikor azonban forrón tűzött a nap, elszáradt, mert nem volt gyökere. Ismét más szúrós bogáncsok közé esett. Amikor a bogáncsok felnőttek, elfojtották. A többi jó földbe hullott s termést hozott, az egyik százszorosat, a másik hatvanszorosat, a harmadik meg harmincszorosat.”⁴²

A magvető példázata olyan, az Isten országaról szóló kontrasztpéldázat, amely szembeállítja a kezdeti és a végállapotot. A kezdet jelentéktelen, elcsüggesztő, a befejezés mégis hatalmas. A mostban el van rejtve a jövő, azaz az Isten országa rejtett a világban, és akik megértik Isten országának a titkát, azok a je-

lentéktelen kezdetben már látják a dicsőséges eljövendőt. A példázat bemutatja a magvető sokszor eredménytelen igyekezetét, majd a minden elképzelést felülmúló eredményt. A magvető nem csügged el a sok nehézséget látva, hanem bízik a gazdag aratásban. Habár az ember szemében hiábavalónak tűnik a küzdelem, kiderül, hogy az eredmény mindent felülmúl.

Szent István király magvetése a jelentéktelen kezdet, de amikor saját vérével öntözi a sziklák közé hullott magokat, azok százszoros termést fognak hozni. Esterházy István elgiumánál Csete visszatér a magvető példázata-

tához. Itt fejti ki a példázat másik felét, a Szent István kora számára elrejtett jövendőt: a legjobb magok jellemzője, hogy a kövek között is ki tudnak hajtani, és valóban ki is hajtanak, ha azokat az Esterházyak vére öntözi. Csete ekképpen kapcsolja össze a tizenkét István sorsát: a magvető, államalapító Szent István után az elvetett magok számos viszontagság, vesztés csaták közepette is kihajtanak, Esterházy István földre hulló vérének, és általában az Esterházyaknak köszönhetően százszoros termést hoznak. Mostantól azonban már az új nádor, Esterházy Pál feladata, hogy gondozza azokat.

JEGYZETEK

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíja támogatásával készült.

1 Vö. 2013. május 22–25. között *Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában* címmel tudományos konferenciára került sor Kőszegen, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztálya szervezésében. A konferencián elhangzott előadások az alábbi kötetben jelentek meg: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. ÁCS Pál, Bp., reciti, 2015. <http://reciti.hu/2015/2995> (Utolsó megtekintés: 2016. 05. 06.); illetve „*Fényes palotákban, ékes kőfalokban.*” *Tanulmányok az Esterházy családról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Bp., WZ Könyvek, [2009].

2 Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szvorényi Róbertnek, az OSZK Tudományos Igazgatóság, Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztálya munkatársának a tanulmányhoz nyújtott segítségéért.

3 SZABÓ Károly, *Régi magyar könyvtár*, II., Bp., MTA, 1885. A továbbiakban RMK II. 1488. és 1490. tétel; Carlos SOMMERVOGEL S. J., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, tom. II, Bruxelles–Paris, Oscar Schepens–Alphonse Picard, MDCCCXCI, 1719.

4 KISS Anna, *Csete István = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, II., főszerk. KŐSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2004, 135–136.

5 CSETE István, *Panegyrici sanctorum patronorum regni Hungariae, tudni-illik Nagy Asszonyról, magyar szentekről, és az országhoz tartozandó kivált-képpen-való innepekre jeles prédikációk*, ki-botsátotta GYALOGI János, Karsa [Kassa], 1754; Stephanus CSETE, *Per Hungariam et Transylvaniam habitati ad populum sancti sermones ... Quod ex posthumis authoris eiusdem lucubrationibus excussit ... et ... edidit Joannes GYALOGI*, Tom. I–II., Claudiopoli, Typ. Acad., 1750–1751.

6 GÁBOR Csilla, *Változatok a sorsértelmezésre: Csete István prédikációi Mária országáról és annak történetéről* = G. CS., *Laus et polemia. Magasztalás és vetekedés középkor- és kora újkor szövegtípusokban*,

- Debrecen–Kolozsvár, Debreceni Egyetemi Kiadó–Bolyai Társaság–Egyetemi Műhely Kiadó, 2015, 153–170; GÁBOR Csilla, *Csete István és Gyalogi János prédikációi Szent Erzsébetről: lelkiség és változó szentségi kritériumok* = G. CS., *Laus et polémia*, i. m., 171–184.
- 7 KNAPP Éva, *Ismeretlen irodalom- és nyelvelméleti munkák a 18. század első feléből: Csete István és Gyalogi János*, ItK, 2002/3–4, 261–294; 264–266.
- 8 BALLA Lóránt, *Csete István kéziratok prédikációi és Gyalogi János-féle kiadásai: eredetiség, fordítás, közvetítés a kora újkori jezsuita prédikációkban*, PhD értekezés, Kolozsvár, 2013; BALLA Lóránt, *Jezsuita „Ál/Arc” és „Ál/Név” a kora újkori Erdélyben* = „*Irtam a’ magam Tanuloházatskámban*”: *A Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely Fiatalkutatóinak tanulmányai*, szerk. KÖLLŐ Zsófia, Kolozsvár, Egyetemi Műhely, 2013, 11–44; BALLA Lóránt, *Csete István és Gyalogi János mint a kora újkori jezsuita szisztematikus történelmi–liturgiai–filozófiai prédikációs irodalom képviselői* = *Filológia és irodalom*, szerk. TOMPA Zsófia, Piliscsaba, PPKE-BTK, 2013, 63–86. (Pázmány Irodalmi Műhely, Opuscula Litteraria)
- 9 LUKÁCSY Sándor, *A magyar szentek prédikátora: Csete István = A megszentelt ország*, összeáll. L. S., Bp., Neumann Kht., 2004. <http://mek.niif.hu/04800/04832/html/megszenteltország0062.html> (Utolsó megtekintés: 2016. 04. 26.)
- 10 TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva, *Magyarország – Mária országa. Egy történelmi toposz a 16–18. századi egyházi irodalomban* = *Európai magyarság – magyar európaiság. Millenniumi Konferencia a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogi Karának dísztermében, Budapest, 1999. november 19–20*, szerk. SZABÓ Ferenc, Bp., Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, 2000, 48–85.
- 11 A lapidáris stílushoz vő. SZÖRÉNYI László, *Tarnóczy István Szent István-életrajza, a „lapidáris stílus” remekműve* = Sz. L., *Philologica Hungarolatina*, Bp., Kortárs Könyvkiadó, 2002, 101–110.
- 12 NÉMETH Sándor, *Az 1681. évi országgyűlés*, Bp., Élet, 1915.
- 13 Johannes PROBST, *Comitiologia Hungarica Sempsoniensis...*, Vindobonae, M.DC.LXXXII. Apponyi H. 2128; Esterházy nádorrá választásához lásd még: PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Ünnep és teatralitás. Esterházy Pál nádorrá választása* = *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*, i. m., 459–476.
- 14 PROBST, i. m., 26–33.
- 15 PROBST, i. m., 32: „Cum ex aula redirent cives, omnem Pannoniorum aetatem ac sexum visus erat hilaritatis genius invasisse. Gratulatione certantium clamores ac plausus per compita, et praecipue praeurbii hospitia auditi. Existimabant cuncti, summum Regni magistratum, nunc patriae postliminio redditum. Effusiori gaudio laetabantur de novo quasi imperio, qui gubernatores quoque olim Hungaris praefuisse, ignorabant. Tum rudes praeteritorum, nesciebant palatinatus officium, priori et hoc nostro saeculo, sub caesaribus et Hungariae regibus, Ferdinando I., Maximiliano et Rudolpho II. per intervalla cessasse, substitutis regio arbitrio in curam muneris ex antistitum et baronum ordine. Pro-palatinis enim ac locumtenentes XVII. in annalibus recensentur. Demum per convivia et epulas passim laute structas, diis hospitalibus propitiis, spumantibus mero generosiore scyphis, libero Patri pro libertate vota reddita, ut cuncta prospere et feliciter ingeminantium raucedo irrigaretur.” (saját fordítás).
- 16 C. TÓTH Norbert, *A nádori cikkek keletkezése = Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et al., Országgyűlés Hivatala, 2013, [2014], 36–45.
- 17 KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., Universitas, 1998, 198–209; HARGITTAY Emil, *Gloria, fama, literatura: Az uralkodói eszmény a régi magyarországi fejedelmi tükrökben*, Bp., Universitas, 2001 (Historia Litteraria, 10), 24–36; DÉRI Eszter, „Esterházyak leterített dicsőséges griffjei.” *Szavak láttatása Padányi*

- Bíró Márton halotti beszédében = *Fényes palotákban*, i. m., 143.
- 18 DÉRI, i. m., 157–160.
- 19 *Affectus*, i. m., A2-r: „Et sicut olim pro Regno Dei, duce et magisterio leonis de tribu Iuda ad salutem omnium, doctor gentium creatus Paulus; sic esset leone duce ductor gentium Paulus, quas congregari adhuc sub vexillo crucis Hungariae oportet, adversus gentes barbaras Apostolico Regno tot saeculis infestas, blasphemantes hoc signum crucis, in quo nostrae omnes reconditae sunt victoriae.”
- 20 *Affectus*, i. m., A2-r: „Accurrite ergo, accurrite, venite, redite, revolate apiculae vagae ab exilio vestro, properate ad flores, ad veteres odores, implete, cingite, coronate coronam domus vestrae, salutate, adorate patrios lares coloni redivivi, iubilate, canite, choros ducite, buccinate in hac vestra neomoenia, salutate in osculo pacis amicam patriam, regem et regis dexteram pro-regem. Mellificate iam et in dulcedine concordiae naviter laborate, regem vestrum diligite et audite, gentem et laetiam multiplicare, favos ubique struite et implete.” (saját fordítás)
- 21 *Affectus*, i. m., 15. *Affectus nobilium*: „Apes quoque sumus nobilitas. / Ad rosas tuas mella collecturi convolabimus, / usque dum favos gustui suavissimos / Alveari tuo construamus.”
Affectus, i. m., 27. *Affectus plebis*: „Apage hinc armatos spiculis scarabaeos. / Religiosa apis sit necesse est, / Quisquis de his rosis, / Vitalem succum desiderat.”
- 22 *Affectus*, i. m., A2-r: „Flebat Aristaeus, quod apes cum stirpe renatas / Viderit inceptos destituisse favos. Sed contra potius: Plaudat Aristaeus, quod apes cum stirpe renatas / Sentiatur antiquos restituisse favos.”
- 23 VERGILIUS, *Aeneis VI.*, ford. LAKATOS István, <http://mek.oszk.hu/06500/06540/06540.htm#24> (Utolsó megtekintés: 2014. 04. 28.)
- 24 VERGILIUS, *Aeneis VI.*, 638–647.
- 25 Vö. Marcus Terentius VARRO, *De re rustica*, lib. III., c. 16.
- 26 VERGILIUS, *Aeneis I.*, 423–436.
- 27 VERGILIUS, *Aeneis VI.*, 703–709.
- 28 VERGILIUS, *Aeneis VII.*, 64–70.
- 29 Esterházy Pál reprezentációjának vizuális elemeiről legújabbán lásd GALAVICS Géza, *Hol keressük a Hesperidák kertjének földi mását?: Esterházy Pál és a festő Carpofores Tencalla „vitája” és a folytatás a kismartoni Esterházy-rezidencia dísztermének mennyezatképe = Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére, II.*, szerk. HORN Ildikó, LAUTER Éva, VÁRKONYI Gábor, HILLER István, SZIRTES Zsófia et al., Bp., L'Harmattan Kiadó, 2016, 279–362.
- 30 Vö. <https://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp01878375> (Utolsó megtekintés: 2016. 04. 27.)
- 31 Claudius CLAUDIANUS, *Panegyricus dictus Manlio Theodoro consuli*, 361–362. (saját fordítás) http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Claudian/Manlio_Theodoro*.html (Utolsó megtekintés: 2016. 04. 28.)
- 32 *Duodecim heroes*, i. m., A2-v. „Si continuum cuiuspiam Stephani displicuerit nomen, vel styli varietas; sequimur in utroque laudatissimos augustae domus Austriae IX. Leopoldos” (saját fordítás).
- 33 Matthias Ferdinandus HABREINER, *Nomenclatura Leopoldina symbolico emblematico anagrammatica duodecim marchionum archi- et ducum Leopoldorum in uno Augustissimo Romanorum Imperatore Leopoldo I. tricoronata ...* Viennae Austriae, [1673]. <http://data.onb.ac.at/rec/AC09926544> (Utolsó megtekintés: 2016. 04. 27.) Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Kiss Farkas Gábornak, aki felhívta a figyelmemet a *Nomenclaturára*.
- 34 SZÖRÉNYI, i. m.
- 35 TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva, *Magyarország – Mária országa. Egy történelmi toposz a 16–18. századi egyházi irodalomban*, ItK, 2000, 104. évf., 5–6. füzet, 591.
- 36 *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiensis in tres divisum partes ...* Viennae Austriae, typis Leopoldi Voigt, M.DCC. – VD17 14:080051Y; RMK III. 4171.

- 37 Marcellin BAUTSCHNER, *Inscripti heroum nomina flores in trophaeo illustrissimae familiae Esterhasianae a regia Attilae Hunnorum nec non maiorum eius Scythiae regum radice, continua rectaque serie in haec usque tempora feliciter germinantes* ... Viennae Austriae, typis Leopoldi Voigt, M.DC. LXXIV. – VD17 12:655264P; RMK II. 1785(1).
- 38 BAUTSCHNER, *i. m.*, E3-r.: „Stephanus Francisci filius Purpuratus. In clade Wartensi caesus a Turcis cum Vladislao rege Hungariae Anno Domini 1444.”
- 39 *Trophaeum, i. m.*, 51. sorszám.
- 40 BAUTSCHNER, *i. m.*, E1-r.
- 41 *Duodecim heroes, i. m.*, 1. A Szent Istvánról szóló szövegrész utalása a magvető-példázatra: „In-
ter tumultus et tonitrua gentilitatis nascitur unio divinissimus / Stephanus Stephano bonam diem auspicaturus, et imperium. / Lactandae posthac melioris sementis, iacitur inter lapides Stephanus, / Nunquam infrugiferis vicinum saxis semen. / Evangelicam sementem auxit in centuplum, / Quam Stephani sanguis ad maturitatem eventus.” *Duodecim heroes, i. m.*, 55. A fiktív ős, Esterházy Istvánról szóló szövegrész: „Iactum semen futurae messis inter deciduos Damiatæ muros / Firmavit stemma, dum exanimaretur. / Optimæ sementis indicium vel inter lapides crescere. / Ubi sanguineo irrigantur imbre flores Esterhaziani.”
- 42 Mt 13,3–8. (Biblia, Szent István Társulat, Bp., 2000.)